

ČERNYŠEVSKÉHO NÁZORY NA STÁT A PRÁVO

ВЗГЛЯДЫ ЧЕРНЫШЕВСКОГО НА ГОСУДАРСТВО И ПРАВО

LES IDEES DE ČERNYŠEVSKIJ SUR L'ÉTAT ET LE DROIT

FERDINAND BOURA

Rusko se podílelo významným způsobem na vývoji světového revolučního myšlení XIX. století. Děkabristé, ruští revoluční demokraté, Plechanov, Lenin tvoří vzestupnou křivku ruské revoluční ideologie, která postupně přivedla ruské revoluční hnutí začátkem XX. století do čela světového revolučního vývoje a kterou lze právem nazvat ruskou revoluční tradicí. Kdo nepochopí tuto tradici, nepochopí mnoho z revolučních bojů, které otráslы Ruskem od počátku XX. století a které přivedlo Rusko na cestu socialistické revoluce.

Tato tradice rostla samozřejmě z objektivních, hospodářsko-společenských podmínek, z ostrých třídních rozporů a bojů, které nezbytně vyvolávala hospodářská zaostalost agrární země spojená s krutým hospodářským vykořisťováním, na němž se podílel jak velkostatkář, tak kapitalista, a s bezmeznou bídou širokých lidových mas ve městech i na venkově, která byla znásobena politickým útlakem carského režimu — čteníka světové reakce. Podrobná analýsa hospodářského a sociálně politického vývoje Ruska XIX. století, která není a nemůže být předmětem tohoto stručného výkladu, by ukázala názorně, jak tato revoluční tradice vyrůstala z konkrétních podmínek třídních bojů a jak pomáhala konkrétní revoluční cíle probojovávat.

Bylo by ovšem hrubým skreslováním charakteru této tradice a snižováním jejího významu (jak se u nás o to pokusil především Masaryk), kdybychom omezovali její význam jenom na Rusko, kdybychom ji chápali jako specificky ruskou záležitost. Naopak. Ruské revoluční myšlení XIX. století vyniká právě světovou šíří rozhledu, světovostí svých zájmů, vědeckou hloubkou svých základů a vědeckou přesností závěrů, které se opírají zvláště o vynikající znalost současného stavu přírodních věd, historie (často i politické ekonomie) a o hlubokou filosofickou tradici;

jsou to vlastnosti, jimiž předčí představitelé této tradice téměř všechno, co v oblasti sociologie produkovalo současné buržoasní společenské myšlení jak v Evropě, tak v ostatním světě.

Významný článek této tradice tvoří skupina t. zv. ruských revolučních demokratů, na něž bezprostředně navázala ruská sociální demokracie nejdříve Plechanovem a později Leninem. Gercen, Ogarjov, Bělinskij, Pisarev, Černyševskij, Dobroljubov jsou hlavními představiteli tohoto ruského revolučního demokratismu, který přibližně za půl století urazil cestu od aristokratického demokratismu děkabristů až k proletářskému demokratismu revolučního dělnického hnutí a vytvořil tak významný spojovací článek mezi ruskou sociální demokracií a starší ruskou revoluční tradicí. Přitom vývojová křivka ruského revolučního demokratismu sleduje věrně sociálně ekonomický vývoj Ruska a zrcadlí vývoj třídních bojů, v nichž se postupně stával určující silou proletariát.

Úlohu bezprostředního článku, který spojil ruskou sociální demokracii s mnohými revolučními demokraty, sehrálo skvělé myslitelské dílo a praktický revoluční boj N. G. Černyševského, jenž byl — podle slov Leninových — „jediným skutečně velkým ruským spisovatelem, který dovedl od let padesátých až do roku 1888 setrvat na výši uceleného filosofického materialismu“.¹⁾ Jako myslitelská osobnost zvládl N. G. Černyševskij s obdivuhodnou silou složitou základní problematiku současného přírodovědeckého a sociologického poznání, dovedl vyvodit řadu správných filosofických závěrů z tohoto poznání, což jej přivedlo na platformu „uceleného filosofického materialismu“. Snaha o důsledné spojení dialektiky s materialismem, snaha důsledně aplikovat principy dialektiky a materialismu při studiu zákonitostí společenského dění přivedla Černyševského filosoficky do těsné blízkosti dialektického a historického materialismu. Praktický, houževnatý, obětavý, střízlivý revoluční boj, jemuž Černyševskij přinesl největší osobní oběti, učinil z něho bezprostředního předchůdce revolučních proletářských vůdců a jejich velký osobní příklad. Zvláště Lenin poznal a pochopil tvůrčí odkaz Černyševského a hlavně svou filosofickou kritikou empiriokriticismu, machismu a jiných buržoasních idealistických „—ismů“ navázal na hluboké, duchaplné a drtivé analýsy vynikajícího mistra dialektiky N. G. Černyševského.

Encyklopedičností svého vzdělání obsáhl Černyševskij základní problematiku všech oborů současné vědy. Svým tvůrčím myslitelským dílem

¹⁾ V. I. Lenin: *Materialismus a empiriokriticismus*, Svoboda, Praha 1952, str. 346.

odpovídal na různé palčivé otázky filosofie, ekonomie, historie, estetiky, přírodních věd, sociologie a ostatních vědeckých oborů; své filosofické a sociálně politické názory uložil však nejen do vynikajících theoretických pojednání, nýbrž také do významných literárních prací, z nichž hlavně romány „Co dělat“ a „Prolog“ zůstaly trvalou součástí velkého ruského politicko-literárního odkazu, důstojně se řadí k nejlepším prosaickým dílům Gogola, Ostrovského, Saltykova-Ščedrina, Gončarova, Turgeněva, Dostojevského, L. N. Tolstého a staly se skvělým vzorem pro socialistický realismus, jak jej zosobňují především Gorkij, N. A. Ostrovskij, A. Tolstoj a Šolochov.

Předmětem této stručné studie bude výklad základních myšlenek N. G. Černyševského o státu a právu. Pokusíme se ukázat, jak se všeobecně materialistické hledisko Černyševského promítalo do úvah o takových významných, zásadních otázkách politické theorie a praxe, jakými byly a jsou právě otázky státu a práva. I když tyto otázky tvoří jen malou část Černyševského myslitelského díla, mohou přesto svým politickým významem a politickou důležitostí ukázat leckteré obdivuhodné rysy z velkého odkazu ruské demokratické revoluční tradice, na niž vědomě navazuje sovětská přítomnost.

ČERNYŠEVSKIJ K OTÁZKÁM STÁTU

Černyševskij se díval na stát očima bojujícího, persekvovaného revolucionáře a nikoliv očima loyálního lokajského právníka, pro něhož byla vždy „pravda“ nerozlučně spojena s materiálními zájmy a kariérou. Proto pochopil, že stát vždy byl a je politickou organizací, která slouží hospodářským a politickým zájmům určitých společenských skupin a tříd. Ve stati „Předmluva k současným rakouským záležitostem“ Černyševskij na př. napsal: „... V důsledku známých historických událostí náležela vláda nad rakouským společenským životem známým společenským kruhům a v souladu s jejich zájmy byla vybudována státní mašinerie; měla nezbytně působit proti živlům, které nesouhlasily se zájmy vládnoucích vrstev nebo kruhů.“²⁾ Protože Černyševskij pochopil mnoho z otázek třídního boje, chápal celkem jasně význam státu v těchto třídních bojích, i když nedospěl k tak jasným a určitým formulacím jako zakladatelé vědeckého socialismu.

²⁾ N. G. Černyševskij: *Sebrané spisy*, sv. VIII, str. 445 (rusky).

Černyševskij vyjádřil mnoho zajímavých názorů, které se týkají historie státu. Viděl ve státě především historickou, společenskou kategorii, která vznikla za určitých hospodářsko-politických podmínek a která byla a je těmito podmínkami v podstatě určována. Stát jako zosobnění třídní moci a jako její nástroj neexistuje podle Černyševského „od věčnosti“;³⁾ není proto také ve své dnešní podobě ani „věčným“ osudem lidského pokolení.

Aniž bychom se pouštěli do podrobných výkladů Černyševského historických názorů, které patří do oblasti dějin státu a práva, postačí (k účelu této studie) vyložit především Černyševského názory na současný carský stát a na t. zv. západní buržoasní demokracii. Dostaneme tak téměř ucelený obraz Černyševského názorů na stát, jeho podstatu, vývoj a funkci.

Černyševskij byl nesmiřitelným odpůrcem carského samoděržaví s jeho feudálně kapitalistickým parazitismem a s jeho „asiatskou“ surovostí a zaostalostí. Boji proti tomuto molochu obětoval celý svůj život. Jedinou cestu k odstranění tohoto režimu viděl v revolučním převratu, který nemilosrdně zničí feudálně kapitalistický režim (v němž se měnilo v polovině století stále více carské Rusko). V jeho Deníku čteme takoveto věty: „Takový je můj názor na Rusko: nezvratné očekávání blízké revoluce a touha po ní...“⁴⁾ „Kromě toho bude u nás brzy vzpoura, a bude-li, pak se jí rozhodně zúčastním...“⁵⁾ „Nespokojenost lidu s vládou, daněmi úředníky, statkáři stále roste. Je třeba jen jediné jiskry, aby se to všechno zapálilo. Zároveň roste i počet lidí z řad vzdělců, kteří nenávidí dnešní

³⁾ Viz především jeho výklady ve známé stati *Kritika filosofických předsudků proti obecnému vlastnictví*, *Vybrané spisy*, sv. II, Praha 1953, str. 299 a n. Srovnej také *Vybrané spisy*, sv. II, str. 293, 395 a j. V *Deníku* nalezneme toto shrnutí jeho názorů na všeobecný historický vývoj: „Hle, dějiny národa: z počátku jsou všichni svobodní, ale není společnosti, upozorují to a hledají prostředky, jak vyjít z tohoto stavu; zlo samo v sobě nosí protijed proti sobě a přirozeným způsobem dva protiklady — 1. nerovnost mezi lidmi roste, objevuje se aristokracie, 2. objevuje se moc a objevuje se společnost. Už jen tím, že lidé žijí ve společnosti, vyvíjejí se pod množstvím vlivů a konfliktů, a když se vyvinou, pozorují, že moc a nerovnost jim odnímá příliš mnoho svobody a rovnosti... Začíná snaha protikladná... dříve se rozvíjela moc a nerovnost, teď snaha zneužít ji — to je ovšem cíl společnosti, k němuž směřuje... Čím víc se bude rozvíjet, tím méně bude třeba vnější moci k tomu, aby nebyl porušen pořádek...“ Cit. *Vybrané spisy*, sv. III, str. 560, 561.

⁴⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. III, str. 580.

⁵⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. III, str. 585.

pořádek. Je už připravena jiskra, která musí zapálit tento požár. Je jen jedna pochybnost — kdy to vybuchne? Možná, že za deset let, ale já myslím, že dřív.“⁶⁾

Jako utopický socialista byl Černyševskij také ostrým kritikem buržoasního státu. Přestože kapitalismus v Rusku byl teprve na začátku svého vývoje a přestože znalost poměrů v západní Evropě a v USA získával Černyševskij z literatury a z tisku a nikoliv z osobní zkušenosti, vystihl záporné stránky kapitalismu a pochopil proto také třídní omezenost buržoasní demokracie.

Černyševskij pochopil především naprosto jasně pokrytecký, antidemokratický charakter buržoasního liberalismu. V desítkách různých statí, v románech (především v Prologu) a v Deníku nemilosrdně odhaloval lokajské služby liberálů vládnoucímu řádu, jejich třídní zájmy, politickou podlost „non plus ultra“ a ideologickou ubohost. Černyševskij postřehl, že liberalismus byl jak v ekonomii, tak v politice nástrojem nejkrutějšího násilí a nejhrubšího vydírání. Neboť neomezená svoboda, již má stát poskytovat těm, kteří vlastní výrobní prostředky, přináší vlastníkům neomezené panství nad těmi, kteří je nevlastní a kteří tak nezbytně upadají v největší nesvobodu. „Z toho čtenář vidí“, píše Černyševskij, „že jsme nespokojeni s teorií nevměšování vlády do hospodářských vztahů nikoli proto, že bychom byli odpůrci osobní samostatnosti. Naopak, tato theorie se nám nelíbí právě proto, že vede k výsledkům zcela opačným než sama očekává. Chtíc omezit činnost státu na pouhou péči o bezpečnost, vydává zatím jeho naprosté zvlášť veškerý soukromý život a dává mu plné právo potlačovat úplně osobnost... Despotismus, který jsme odkryli v theorii, je patrný v praxi ve společnostech západní Evropy.“⁷⁾ Proto dochází Černyševskij k velmi ostrému závěru o buržoasním liberalismu: „...V theorii vede tento systém k pohlcení osobnosti státem a v praxi slouží k ospravedlnění reakčního terorismu.“⁸⁾ Tento zdánlivě absurdní názor

⁶⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. III, str. 596.

⁷⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. II, str. 382.

⁸⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. II, str. 386. Ke skvělé studii *Boj stran ve Francii za Ludvíka XVIII. a Karla X.* čteme — vedle mnoha jiných charakteristik — tyto skvělé věty na adresu buržoasního liberalismu: „S theoretické stránky se může liberalismus zdát takový člověku, který je šťastným osudem zbaven hmotné nouze: svoboda je velmi příjemná věc. Avšak liberalismus chápe svobodu velmi úzce, čistě personálně. Svoboda pro něj spočívá v abstraktním právu, v povolení na papíře, v tom, že tu není právní zákaz. Nechce pochopit, že právní svolení má pro člověka cenu pouze tehdy, když má člověk

(s hlediska buržoasního politického myšlení) dokazuje, jak málo se nechal Černyševskij svést slovní etiketou a jak rozhodně dovedl za slovy a hesly odhalovat jejich skutečný obsah.⁹⁾

Neméně ostřeji odsuzuje politickou demagogii, již buržoasní liberálové prováděli s hesly bratrství a rovnosti. V poznámkách, jimiž sledoval v Deníku vývoj revolučních událostí ve Francii v roce 1848, si napsal mladý Černyševskij tyto pozoruhodné věty: „Nemám rád tyto pány, kteří říkají svoboda, svoboda — a tato svoboda končí tím, že toto slovo řekli a napsali je do zákonů, ale neuvádějí je v život, ničí zákony, které hlásají nerovnost, ale neničí sociální řád, v němž $\frac{9}{10}$ národa tvoří otroci a proletáři; nejde o to, bude-li car nebo ne, bude-li ústava nebo ne, ale o společenské poměry, o to, aby jedna třída nesała krev druhé. A jaká to podlá licoměrnost“.¹⁰⁾

Citované věty dokazují jasně ještě jednu věc: Černyševskij si byl vědom již od prvních okamžiků, kdy začínal formulovat své revoluční názory, že rozdíl ve formální struktuře soudobých státních útvarů — na př. Anglie, Francie, USA a konečně také Ruska — nejsou v podstatě těchto států, nýbrž v institucích, v tradici a ve stupni vývoje. Ve všech jde o diktaturu privilegované menšiny — kapitalistů, bankéřů, feudálních velkostatkářů atd. Formy jejího diktátu mohou být různé, podstata zůstává vždy táž. „Ve Francii,“ napsal Černyševskij ve stati „Slavjanofilové a otázky obcíny“, „se v nynějším století změnila devětkrát forma vlády (konsulát, prvé císařství, Bourboni, sto dní, znova Bourboni, červencová monarchie, republika bez presidenta, republika s presidentem, druhé císařství) a po každé se měnila přiměřeným způsobem státní nebo politická práva občanů, to znamená stupeň jejich účasti na řízení státu, atd. Ale od doby vydání napoleonských kodexů se nezměnila soukromá práva, t. zv. zákony ve vztazích mezi jednotlivými občany ve vlastnictví,

hmotné prostředky, aby tohoto svolení mohl využít. Ani mně, ani vám, čtenáři, není zakázáno obědvat na zlaté soupravě. Bohužel ani vy, ani já pravděpodobně nebudeme nikdy mít prostředky ke splnění této vybrané myšlenky; proto otevřeně říkám, že si necením ani trochu svého práva mít zlatou soupravu a že jsem ochoten toto právo prodat za rubl ve stříbře nebo i laciněji.“ *Vybrané spisy*, sv. II, str. 213.

⁹⁾ Kritiku t. zv. liberálního státu srovnej také cit. *Vybrané spisy*, sv. II, str. 198, 203, 344 a j.

¹⁰⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. III, str. 555, 556.

v rodinném právu a v jejich vztazích k občanskému a trestnímu soudu se v ničem podstatném nezměnily.¹¹⁾

Presvědčením byl Černyševskij republikán. „Začínám si myslet, že republika je to pravé, jediné zřízení, které je důstojné dospělého člověka, a že je to poslední forma státu,¹²⁾“ napsal si již v r. 1848 do svého Deníku. Černyševskij ovšem nebyl již tehdy pro každou republiku, nebyl ani pro buržoasní republiku. „Ach, pánové, pánové,“ čteme v témž Deníku, „myslíte, že jde o to, aby tu bylo slovo republika, ale vládu abyste měli vy — ne, o to nejde, ale jde o to, aby byla nižší třída zbavena svého otroctví nikoliv jen před zákonem, ale před nutností věcí, jak říká Louis Blanc, aby mohla jíst, pít, ženit se, vychovávat děti, živit otce, vzdělávat se, aby se muži nezabýjeli nebo si nezoufali a aby ženy neprodávaly své tělo.“¹³⁾ Černyševskij tedy bojoval za „socialistickou“ republiku (o níž neměl ovšem přesné představy), za republiku, která se stane skutečnou demokracií. Černyševskij odhaloval a ostře kritisoval slabiny buržoasního parlamentarismu, pranýřoval jeho žvanivost a odsuzoval jeho protilidový charakter.

Černyševskij byl v padesátých letech XIX. stol. jednoznačně přesvědčen o nutnosti a blízkosti revoluce v Rusku. Přípravoval se na ni a uvažoval o vývoji ruského státního života po provedení takového převratu. V souvislosti s těmito úvahami nalezneme v jeho Deníku pozoruhodné názory, které ovšem vynikají spíše jasným tušením budoucího vývoje než vědecky přesnou formulací (Černyševskému bylo tehdy teprve něco více než 20 let). Černyševskij si byl především vědom, že revoluce nebude nedělní procházkou po Něvském. „Mne nezalekne ani špína, ani opilí muzici s holemi, ani vraždění.“¹⁴⁾

Revolucí začnou teprve kruté bitvy s odumírajícím světem; revoluce musí násilí svých odpůrců čelit zase násilím. Černyševskij ovšem nepodléhá ani při těchto perspektivách falešnému intelektuálskému jemnocitu. Je pro revoluci, třebaš ví, jak říká doslovně ve svém Deníku, „že se možná na dlouhou dobu jen zvýší útisk. — Ale to nevádí. — Člověka, který není zaslepen idealisací, který umí posuzovat budoucnost podle minulosti a blahořečí určitým epochám minulosti bez ohledu na všechno zlo, které

¹¹⁾ N. G. Černyševskij: *Sebrané spisy*, sv. IV, str. 739 v pozn. (rusky).

¹²⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. III, str. 557.

¹³⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. III, str. 555.

¹⁴⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. III, str. 586.

z počátku přinesly, nemůže tohle zastrašit; ví, že nic jiného ani nelze od lidí očekávat, že klidný, tichý vývoj není možný.“¹⁵⁾

Uvažuje o státní formě, kterou má revoulce nastolit. Tuší, že moc, kterou revoluce zrodí, bude tvrdou diktaturou. Po určitou dobu v roce 1848 se Černyševskij domníval, že by touto revoluční mocí měla být absolutní monarchie. O dva roky později vysvětluje svoje tehdejší stanovisko: „Je vidět, že jsem tehdy byl ještě toho názoru, že absolutismus má přirozenou snahu bránit vyšším třídám utiskovat nižší, že je to protiklad aristokracie.“¹⁶⁾ Černyševskij mechanicky přenášel historickou zkušenost s absolutní monarchií v době rozpadu feudalismu (hlavně v XVII. a XVIII. století) do jiných sociálně ekonomických podmínek, do XIX. století, do podmínek kapitalismu. Pochopil však svůj omyl. „Teď jsem však rozhodně přesvědčen o opaku — monarcha a tím spíše absolutní monarcha — je jen vyvrcholením aristokratické hierarchie, k níž tělem i duší patří. Je zcela jedno, co je vrcholem kužele aristokracie... Nižší vrstvy zmírají pod vládou vyšších, ať má kužel vrcholek nebo ne...“¹⁷⁾

Z Černyševského se stává radikální demokrat, který si přeje, aby se co nejdříve plně rozvinul demokratický duch, aby co nejdříve začala lidová vláda, aby vláda de jure i de facto přešla do rukou nejnižší a nejpočetnější třídy — „rolníci + nádeníci + dělníci...“¹⁸⁾ Tato demokracie má pak uskutečnit velký, vznešený cíl; má vést k odstranění vykořisťování a vůbec každé materiální bídy — „všichni budou žít alespoň tak, jak žijí teď lidé, kteří dostávají ročně 15. — 20.000 r. důchodu“.¹⁹⁾

ČERNYŠEVSKIJ K OTÁZKÁM PRÁVA

Pochopil-li Černyševskij, že stát je nástrojem politické moci určitých společenských skupin, určité třídy, pochopil samozřejmě také politický charakter a politickou funkci jeho práva. Pochopil falešnost a hluboké pokrytectví abstraktního jurismu, který přetvořil právo v nepolitický nebo dokonce nadpolitický fetiš jakési čisté spravedlnosti.

Černyševskij jako vzdělaný ekonom postřehl hlubokou spojitost mezi

¹⁵⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. III, str. 580.

¹⁶⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. III, str. 579.

¹⁷⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. III, str. 579.

¹⁸⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. III, str. 579.

¹⁹⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. III, str. 578.

právem a danými hospodářskými poměry, třebas tuto spojitost nevysvětlil s objektivní přesností jako Marx a Engels. „Se změnou právních poměrů je nerozlučně spjata také hospodářská změna,“ napsal ve stati „Hospodářská činnost a zákonodárství“. „Právní otázka má hospodářskou stránku a ukazuje se, že je tak důležitá, že úplně zastíní právní stránku věci před pozorností veřejnosti. Nemyslete si, že jenom tato věc je taková; nyní je ve všech věcech hospodářská stránka velmi důležitá.“²⁰⁾ Černyševskij ovšem nedocenil plně význam ekonomických poměrů, neformuloval pojem základny a nadstavby a neurčil jejich vzájemný vztah. Zůstal tak vřezt do značné míry v idealismu,²¹⁾ třebas tento idealismus nemá pranic společného s prostoduchým juristickým „kouzelnictvím“, které se pokoušelo nebo pokouší vysvětlovat právo „z něho samého“.

Černyševskij si uvědomoval, že základem socialistického společenského a hospodářského zřízení je soukromé vlastnictví. Toto vlastnictví prohlásily buržoasní ústavy a zákony za posvátné a nedotknutelné, za základ svobody jednotlivce i společnosti. Proti feudalismu učinil kapitalismus v tomto směru krok vpřed — přiznává Černyševskij. Kapitalistické soukromé vlastnictví však přineslo svobodu a nezávislost jen kapitalistům. Protože však ekonomickou podmínkou existence kapitalistického vlastnictví je existence tisíců nevlastníků, proletářů, je tato svoboda a nezávislost jednotlivce-kapitalisty vykupována nesvobodou a závislostí tisíců proletářů. Černyševskij postřehl jasně ekonomickou zákonitost kapitalistické výroby a neblahé sociální důsledky kapitalistického soukromého vlastnictví. „Neomezená konkurence vydala slabé na pospas silným, práci na pospas kapitálu. Při přechodu téměř veškeré půdy do vlastnictví soukromých osob objevilo se množství lidí, kteří nemají nemovité vlastnictví; tak vznikl proletariát... Tak vznikly v Anglii a Francii na jedné straně tisíce boháčů, na druhé straně miliony chudáků. Podle osudového zákona neomezené konkurence musí bohatství jedněch neomezeně vzrůstat, soustřeďovat se v menším a menším počtu rukou a postavení chudáků musí být stále těžší a těžší.“²²⁾

²⁰⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. II, str. 387.

²¹⁾ Černyševskij přeceňoval význam toho, čemu říkáme nadstavba. „Zvyky národa se mění se změnami jeho občanských institucí; kdybychom chtěli vidět zlepšení v charakteru národa, marně bychom hledali pro to oporu v něčem jiném než v zákonodárství, které jediné je může způsobit.“ Cit. *Vybrané spisy*, sv. II, str. 135.

²²⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. II, str. 65 a násl.

Tato zákonitost kapitalistické výroby, která se projevuje právě existencí kapitalistického soukromého vlastnictví, odsuzuje kapitalismus nezbytně k zániku. Kapitalistické soukromé vlastnictví odsuzuje kapitalismus nezbytně k zániku. Kapitalistické soukromé vlastnictví musí být zničeno, má-li být dosaženo skutečné svobody pro všechny lidi. Černyševskij formuloval jasný socialistický požadavek: vyvlastnění kapitalistů. „Základní myšlenkou učení o výrobě tedy shledáváme požadavek úplné shody práce s vlastnickým právem na produkt práce; jinak řečeno, úplnou jednotu vlastností vlastníka a dělníka v jedné osobě. Základní myšlenkou učení o rozdělování hodnot shledáváme snahu o dosažení... takového řádu, při kterém soukromá osoba (množství hodnot patřící osobě) by byla dána zlomkem, kde dělitelem by byl počet obyvatel a dělencem počet hodnot.“²³⁾

Černyševskij pochopil politický a ekonomický dosah kapitalistického soukromého vlastnictví a oceňoval proto také význam vlastnického práva jako jednoho z pilířů vládnoucích politických a ekonomických poměrů. Postřehl také správně politickou funkci t. zv. soukromého práva, jehož základ tvoří právě vlastnické právo. „Protože t. zv. soukromé právo bezprostředně odráží vládnoucí výrobní vztahy, proto relativní stejnost a stálost vládnoucích výrobních poměrů určuje také relativní stejnost a stálost t. zv. soukromého práva různých kapitalistických států. Proto občanské a trestní zákony v celé západní Evropě mají mnohem více společného než státní zřízení“.²⁴⁾

Pochopil-li Černyševskij formální charakter buržoasní demokracie, pochopil také formální charakter základních politických a občanských práv, která sice kapitalistický stát poskytl všem občanům, avšak která nemají pro většinu z nich praktický význam, protože nemohou být touto většinou realizována a využívána. „Nesmí se totiž zapomínat, že člověk není abstraktní právnická osoba, nýbrž živá bytost, v jejímž životě a štěstí má materiální stránka (hospodářský život) velkou důležitost. A mají-li být pro jeho štěstí zajištěna jeho právní práva, je stejně nutno zajistit i materiální stránku jeho existence. Právní práva sama jsou ve skutečnosti zajištěna jen splněním této poslední podmínky, protože člověk závislý na

²³⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. II, str. 464.

²⁴⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. II, str. 65.

materiálních prostředcích existence nemůže být opravdu nezávislým člověkem, třebaže i podle litery zákona prohlašován za nezávislého.“²⁵⁾

Kapitalismus ovšem nemůže poskytnout většině občanů nic víc, než právě jen formální práva. Taková abstraktní práva jsou ovšem pro tyto občany nejen bezcenná, nýbrž jsou dokonce nástrojem nejhoršího politického podvodu. „A tak právo, chápané ekonomy v abstraktním smyslu, nebylo ničím jiným než přízrakem, který byl pouze s to udržovat lid v trýzni věčné klamně naděje. Právo v tom smyslu, jak je definovali ekonomové XVIII. století, jak je chápal a hlásal Turgot, mohlo sloužit pouze k zamaskování nespravedlností, které musely vzniknout z panství individualismu, k zamaskování barbarství, které ponechává chudáka bez pomoci. Nestačí říci ‚máš právo‘. Je třeba poskytnout prostředky, aby toto právo mohlo být používáno.“²⁶⁾ Aby se tato formální práva stala reálnými právy, musí být likvidován kapitalismus, zrušeno soukromé vlastnictví výrobních prostředků a nastolen socialismus.

Jsou-li zákony a jiné právní předpisy vydávány k ochraně zájmů vládnoucí třídy, jsou-li výrazem její politické vůle, jsou také orgány, kterým je svěřeno provádění těchto právních předpisů, nástrojem této vůle. Černyševskij neměl proto nejmenší iluze o spravedlnosti carských a buržoasních soudů. Carská justice vynikala politickou brutalitou, bezzákonností a s ní spojenou korupčností. O její politické brutalitě se přesvědčil

²⁵⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. II, str. 66. Neméně skvělé věty, které jsou ostrou kritikou kapitalismu, můžeme číst ve stati věnované Gogolovi: „K čemu to bylo užitečné, když proletáři říkali: ‚Máš právo na práci,‘ jestliže odpovídal: ‚Jak mám vlastně tohoto práva použít? Nemohu pro sebe obdělávat půdu, protože, když jsem se narodil, našel jsem ji zabranou. Nemohu se zabývat ani honbou, ani lovem ryb — to je privilegiem pána. Nemohu sbírat plody, kterým bůh dal vyrůst na cestě člověka — tyto plody jsou právě tak jako půda ve vlastnictví. Nemohu ani porazit stromy, ani dobýt železo, které potřebuji ke své práci; podle smlouvy, již jsem se neúčastnil, bylo toto bohatství podle mého názoru vytvořeno pro všechny, rozděleno a stalo se majetkem několika lidí. Nemohu pracovat jinak než podle podmínek, jež mi vnucují ti, kteří vlastní pracovní prostředky. Jsou-li tyto podmínky, využívající tak zvané svobody smluv, přespříliš kruté, žádají-li, abych prodal tělo i duši, nechrání-li mě nic před mým nešťastným postavením nebo odmítnou-li mne lidé, poskytující práci, protože mě nepotřebují, co se mnou bude?... Budu svoboden, když upadnu do otroctví hladu? Což se mně bude zdát právo na práci drahocenné, budu-li při svém právu zmírat bez pomoci a v zoufalství?“ Cit. *Vybrané spisy*, sv. II, str. 285, 286. Touto kritikou stojí Černyševskij na výši tvůrců marxismu.

²⁶⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. III, str. 286.

Černyševskij osobně. Psát o ní přímo (stejně jako o mnoha a mnoha jiných věcech v Rusku) nebylo možno; Černyševskij proto často pod kritikou buržoasní evropské nebo americké politické justice kritisoval carskou justici.²⁷⁾ Nemohl-li kritisoval politickou brutalitu carské justice, odhaloval alespoň její korupčnost, stranickost a zvlí. „Náš úředník podléhá jen jediné kontrole — kontrole svých představených; ani společnost, ani kolegové, ani podřízení s ním nemohou nic udělat, jsou-li s ním spokojeni představení; takto ho ani společnost, ani kolegové, ani podřízení nemohou zachránit, jsou-li s ním představení nespokojeni. Není odpovědný ničemu a nikomu na světě kromě představených. Za to je před představenými bezbranný. Zbaven vši nezávislosti vzhledem k představeným může se držet ve službě jen tím, že jim prokazuje služby.“²⁸⁾

Jako důsledný revolucionář — demokrat neupadá ovšem Černyševskij do morálního rozhořčení a nehledá příčiny nezákonnosti a korupčnosti v charakterových vadách úřednictva, nýbrž především ve společenském systému. Východisko z „asiatství“ — jak nazývá Černyševskij vládu zvlí a korupce — přinese jen revoluční, demokratický převrat, který odstraní jeho sociální příčiny. „Aby se obnovila zákonnost, není třeba obracet pozornost na samo úplatkářství, nýbrž na onu základní příčinu, proč se úředníci nemohou obejít bez porušování zákona... Musí být umožněno ochránit před zákonem úředníka, který plní svou povinnost, a pohnat k odpovědnosti úředníka, který porušuje zákon. K tomu je jeden prostředek; je třeba zařídit, aby úřední činnost přestala být úředním tajemstvím, aby se všechno dělalo otevřeně, před očima společnosti a aby společnost mohla vyslovovat své mínění o každém oficiálním jednání každé oficiální osoby.“²⁹⁾ Takto formuluje Černyševskij svoje podmínky pro úspěšný boj s nezákonností a korupcí; je si ovšem dobře vědom, že tento boj nelze vybojovat v rámci vládnoucích společenských a hospodářských poměrů, nýbrž jen cestou revolučního násilného převratu.

Mnoho skvělých stránek svého politického díla věnoval Černyševskij boji proti nevolnictví, v němž právem viděl (stejně jako již jeho před-

²⁷⁾ Černyševskij byl skvělým příkladem revolučního publicisty, který dovede bojovat s censurou a který pomocí různých „jinotajů“ říkal svým čtenářům nepřímě své názory na carský režim, učil je revolučnímu myšlení a organizoval je k revolučnímu boji.

²⁸⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. II, str. 447.

²⁹⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. II, str. 448.

chůdci — děkabristé a Gercen) hlavní příčinu hospodářské zaostalosti a kulturní bídy širokých lidových mas. V souvislosti se svým politickým bojem proti nevolnictví ukazoval Černyševskij také podstatu t. zv. nevolnického „práva“. Svou podstatou vede nevolnictví k zvůli; i kdyby se řídilo jakýmkoli zákony, vede nevyhnutelně k jejich porušování, protože zvůle se nikdy nemůže snést se zákonem. „Kdyby správa skutečně chtěla a mohla postihnout všechna nesčetná porušení zákonů, porušení, nevyhnutelně vyplývající z nevolnických vztahů, pak by na každém panství neustále vznikaly procesy proti statkáři a on unaven spravedlivým stíháním, by se byl už dávno vynasnažil, aby zbavil svůj statek nevolnických vztahů, které by mu nadto poskytovaly velmi malé materiální a peněžní výhody, kdyby správa nedovolila příliš překračovat zákonné meze a prostředky využívání nevolnického práva.“³⁰⁾ Nevolnické právo bylo tedy, jak ukazoval Černyševskij, nástrojem statkářské zvůle, ochranným štítem bezohledného vykořisťování a jednou z politických příčin nekulturnosti. Stálo proto jako balvan v cestě revolučnímu vývoji Ruska; proti němu musel být v padesátých a šedesátých letech minulého století soustředěn hlavní nápor.

Černyševskij neměl ovšem žádné iluze ani o současné západoevropské a americké justici, správě a jejich zákonnosti. Poznal jejich demokratické pokrytectví, třídní bezohlednost a korupčnost. „Nejen v absolutistických státech, nýbrž i v Anglii a Spojených státech může vláda vydávat množství zákonů a nařízení nezávisle na přání nebo účasti lidu...“³¹⁾ Buržoasní demokracie je třídním státem, v jehož zákonodárství, justici, správě a v jejich zákonnosti se projevují stejné rysy jako v carském Rusku. Zvláště ve svých studiích z francouzské historie (z revolučních zkušeností let 1830 a 1848) ukazoval Černyševskij surovou třídní tvář buržoasní justice a buržoasní zákonnosti, jejíž spravedlnost byla (ve své nejvyšší formě) pro proletariát spravedlností bajonetů, kriminálů, šibenic a káznic...³²⁾ Proti této buržoasní demokracii postavil Černyševskij svůj revoluční, socialistický a demokratický program.

Černyševskij se tedy také ve svých názorech na právo přiblížil materialistickému stanovisku. Pochopil politickou podstatu práva, pochopil

³⁰⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. II, str. 449.

³¹⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. II, str. 254.

³²⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. II, str. 181 a násl.

jeho souvislost s ekonomickými poměry a jeho vztah ke státu. Protože ovšem nevystihl historickou prvotnost ekonomických poměrů a druhotnost práva, protože nepochopil vztah základny a nadstavby, který formulovali Marx a Engels, zabíhá Černyševskij místy do přeceňování práva, do přeceňování jeho aktivního vlivu, jeho sociálně politických možností.³³⁾ V tomto směru mají jeho některé úvahy něco společného s velikými materialistickými osvícenci XVIII. století a nesou stopy přirozenoprávní theorie (třebas Černyševskij přirozenoprávní theorii kritisoval a v její historické podobě odmítal³⁴⁾).

ČERNÝŠEVSKIJ — REVOLUČNÍ PŘÍKLAD BUDOUCNOSTI

Černyševskij bývá označován za utopického socialistu. Právem proto, že neodhadl bezpodmínečnou spojitost socialistické myšlenky s bojem proletariátu; neprávem proto, že Rusko nemělo v polovině minulého století vlastní organisovanou dělnickou třídu, která by se byla mohla stát nositelem revolučního zvratu. Opíral-li Černyševskij své revoluční naděje o vykořisťované rolnictvo, nebyla v tom ani špetka utopismu. Ba naopak — opíral se o reálně revoluční síly, které hýbaly tehdejším Ruskem a které po krymské válce vyvolávaly v zemi revoluční situaci. Nelze tedy Černyševského utopický socialismus naproti tomu směřovat s utopickým socialismem anglických nebo francouzských utopistů, kteří žili v rozvinutých kapitalistických poměrech a kteří přesto nepochopili historickou, revoluční funkci proletariátu.

Černyševskij spojil svůj život a svou práci s bojem vykořisťovaných proti vykořisťovatelům, s bojem utlačovaných proti utlačovatelům, s bojem zotročených proti zotročovatelům. „Být zastáncem utlačovaných nebo zastáncem utlačovatelů — pro čestného člověka tu není těžko volit,“ říká o svém životním poslání.³⁵⁾ Tomuto poslání obětoval čestně celý svůj život, naplněný houževnatou prací, neústupnou hrdostí a nezlomnou vírou ve spravedlnost svého boje.

U Černyševského se politické přesvědčení nerozlučně spojovalo s hlu-

³³⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. II, str. 132, 135 a j.

³⁴⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. II, str. 405 a násl.

³⁵⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. II, str. 430. O svém životním poslání napsal mladý Černyševskij v *Deníku* tyto věty: „... Za několik let budu žurnalistou a vůdcem nebo jednou z hlavních osob krajní levice, něco jako Louis Blanc, a budu ženat a budu milovat ženu jako svou duši...“ Cit. *Vybrané spisy*, sv. II, str. 578. Životní osud Černyševského dokázal, že v těchto slovech nebyla ani špetka mladistvé neskromnosti.

bokým vědeckým vzděláním a se skvělou filosofickou erudicí. Černyševskij pochopil společenskou funkci vědy a filosofie, věděl, že svými závěry a výsledky může sloužit (a vždy sloužit) buď zpátečnictví nebo pokroku; iluze o nadstranickosti vědy a filosofie důsledně odmítal.³⁶⁾ A ve filosofii a vědě volil Černyševskij stejně jako v politice; jeho dílo se bije vědomě za materialismus, za vědecký pokrok a svobodu, proti idealismu, proti metafysice, proti pověře a náboženství. Z tohoto díla se proto učila mnoho první generace ruských sociálních demokratů — generace, která ve svých nejlepších představitelích skvěle spojila hluboké vědecké a filosofické vzdělání s neúnavnou, obětavou revoluční činností.

Těžko vyjádřit sílu jeho přesvědčení lépe, než tak učinil sám Černyševskij v závěru své práce „Kritika filosofických předsudků proti občinovému vlastnictví“: „Náš první truismus — neberte jej tak na lehkou váhu: věčné střídání forem, věčné odvrhování formy, jíž dal vznik určitý obsah nebo určitá tendence, v důsledku zesílení téže tendence, vyššího vývoje téhož obsahu — kdo pochopil tento veliký, věčný, všudypřítomný zákon, kdo se jej naučil aplikovat na jakýkoli jev — ó, jak klidně přivolává naděje, jimiž jsou jiní zneklidnění! Opakuje s básníkem:

*Postavil jsem své dílo z ničeho,
a náleží mi celý svět...,*

nelituje ničeho, co dožívá svou dobu, a říká: „Ať bude, co bude, nakonec však přece bude na naší ulici svátek!“

A druhý princip — ó, druhý princip div že není dokonce zajímavější než první. Jak zábavné jsou pro člověka, který tento princip pochopil, všechny řeči o tak zvaném organickém vývoji, o tom, že ta nebo ona instituce není u nás nyní možná, o naší nezkušenosti a nepřipravenosti! Všechno, čeho dosáhli jiní, je hodnotným dědictvím pro nás. Ne my jsme vynalezli železnici, a přece ji používáme. Všechno dobré, co si kterýkoli národ udělal pro sebe, je tím již ze tří čtvrtin uděláno i pro nás:

*Stisk ruky času není lehký,
lopota vysiluje nás,
osud je mocný, život křehký —
co život uchvátil však dosud,
nemůže mu už vyrvat osud.“³⁷⁾*

³⁶⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. III, str. 437; sv. II, str. 192.

³⁷⁾ Cit. *Vybrané spisy*, sv. II, str. 328.

РЕЗЮМЕ

Россия играла выдающуюся роль в развитии мировых революционных идей XIX столетия. Декабристы, русские революционные демократы, Плеханов, Ленин, составляют восходящую кривую русской революционной идеологии, которая постепенно поставила русское революционное движение начала XX столетия во главу мирового революционного развития и которая действительно составила русскую революционную традицию. Кто не поймет этой традиции, не поймет и многого из революционной борьбы, потрясшей Россией в начале XX столетия и приведшей ее на путь социалистической революции.

Выдающееся звено этой традиции составляет группа так. наз. русских революционных демократов, непосредственными продолжателями которых были представители русской социал-демократии, сначала в лице Плеханова, а позднее в лице Ленина. Герцен, Огарев, Белинский, Писарев, Чернышевский и Добролюбов являются главными представителями этого русского революционного демократизма, который приблизительно в течение пол столетия прошел путь от аристократического демократизма декабристов до пролетарского демократизма рабочего движения и создал такое выдающееся связующее звено между русской социал-демократией и старой русской революционной традицией. При этом кривая развития русского революционного демократизма следует за социально-экономическим развитием России и отражает развитие классовой борьбы, в которой определяющей силой постепенно становится пролетариат.

Роль непосредственного звена, связавшего русскую социал-демократию с многими революционными демократами, сыграло блестящее идейное творчество и практическая революционная борьба Н. Г. Чернышевского, который — по словам Ленина — был „единственный действительно великий русский писатель, который сумел с 50-х годов вплоть до 88-го года остаться на уровне цельного философского материализма.“

Предметом настоящей краткой работы будет изложение основных идей Н. Г. Чернышевского о государстве и праве. Автор пытается показать, как вообще материалистическая точка зрения Чернышевского проявлялась в рассуждениях о таких выдающихся принципиальных вопросах политической теории и практики, каковыми были и продолжают оставаться именно вопросы государства и права.

Чернышевский высказал много интересных взглядов, касающихся истории государства. Он видел в государстве прежде всего историческую, общественную категорию, возникшую при определенных хозяйственно-политических условиях и по существу определяемую этими условиями.

Чернышевский был непримиримым противником царского само-

державия с его феодально-капиталистическим паразитизмом и с его „азиатской“ суровостью и отсталостью. Единственный путь для уничтожения этого режима он видел в революционном перевороте, который должен был совершенно устранить феодально-капиталистический режим.

Как утопический социалист, Чернышевский подверг острой критике также буржуазное государство. Несмотря на то, что капитализм в России проходил только начало своего развития, и несмотря на то, что Чернышевскому приходилось изучать положение в западной Европе и в США не на личном опыте, а из литературы и из печати, он все-таки уловил отрицательные и теневые стороны капитализма и поэтому понял классовую ограниченность буржуазной демократии.

Чернышевский совершенно ясно понял лицемерный, антидемократический характер буржуазного либерализма. В десятках разных статей, в романах (прежде всего в Прологе) и в Дневнике он беспощадно раскрывал лакейские услуги либералов, оказываемые ими господствующему классу, его классовым интересам, и политическую подлость „non plus ultra“ и их идеологическое убожество. Чернышевский понял, что как в экономике, так и в политике либерализм был орудием жесточайшего насилия и беззастенчивого выматательства.

По своим убеждениям Чернышевский был республиканцем. В 50-х годах XVIII. столетия он совершенно был убежден в необходимости и близости революции в России. Подготавливался к ней и старался предугадать будущее развитие русской государственной жизни после проведения такого переворота.

Только с момента революции начнется жестокая борьба против отмирающего света; против насилия своих противников революция поставит опять-таки насилие. Чернышевский предчувствует, что власть, порожденная революцией, будет жесткой диктатурой. В течение определенного времени в 1848 г. Чернышевский полагал, что нужно было бы, чтобы этой революционной властью была абсолютная монархия. Чернышевский механически переносил исторический опыт с абсолютной монархией во времена распада феодализма (главным образом в XVII. и XVIII. столетиях) в иные социально-экономические условия, в XIX. столетие, в условия капитализма. Но Чернышевский понял свою ошибку. Он становится радикальным демократом, желающим, чтобы как можно раньше „полностью развился демократический дух, чтобы как можно раньше началось народное правление *de jure*“.

Если Чернышевский понял, что государство является орудием политической власти определенных общественных групп, определенного класса, то, естественно, что он понял также и политический характер и политическую функцию его права. Чернышевский понял фальшивость и глубокую лицемерность абстрактного юризма, превратившего право в аполитический или даже надполитический фетиш.

Будучи образованным экономистом, Чернышевский понял глубокую связь между правом и данными хозяйственными отношениями, хотя эту связь он не объяснил с такой точностью, как Маркс и Энгельс.

Чернышевский отдавал себе отчет в том, что основой капиталистического, общественного и экономического устройства является частная собственность. Буржуазные конституции и законы объявили эту собственность священной и неприкосновенной, основой свободы отдельного лица и всего общества. Чернышевский ясно понял экономическую закономерность капиталистического производства и злополучные социальные последствия капиталистической частной собственности.

Поняв формальный характер буржуазной демократии, Чернышевский понял и формальный характер основных политических и гражданских прав, которые были, правда, капиталистическим государством предоставлены всем гражданам, но которые не имеют для большинства этих граждан политического значения, потому что не могут быть этим большинством осуществлены и использованы.

Таким образом, Чернышевский и в своих взглядах на право приблизился к материалистической точке зрения. Он понял классовое существо права, понял его связь с экономическими отношениями и его отношение к государству. Но так как Чернышевский не уловил исторической первостепенности экономических отношений и второстепенности права, так как он не понял взаимоотношения базиса и надстройки, который был формулирован Марксом и Энгельсом, он местами впадает в переоценку права, в переоценку его активного влияния, его социально-политических возможностей. В этом направлении некоторые его мысли имеют что-то общее с великими материалистическими просветителями XVIII. столетия и несут на себе следы естественно-правовой теории.

С чешского перевел С. Захаров

RÉSUMÉ

La Russie a joué un rôle considérable dans l'évolution mondiale des idées révolutionnaires au XIX. ième siècle. Les décabristes, les démocrates révolutionnaires russes, Plekhanov, Lénine forment la courbe ascendante de l'idéologie révolutionnaire qui a conduit peu à peu le mouvement révolutionnaire russe à la tête du mouvement mondial révolutionnaire, au début du XXe siècle. Cette ligne indique autrement dit, l'histoire révolutionnaire de la Russie. Celui qui ne comprend pas tout ce que signifie cette ligne ascendante, ne saisira pas non plus toute l'étendue des luttes révolutionnaires qui ébranlèrent la Russie dès le début du XXe siècle et qui l'ont engagée dans la voie vers la révolution socialiste.

Un des anneaux essentiels de cette succession révolutionnaire est représenté par le groupe des démocrates révolutionnaires, auxquels succédèrent les social-démocrates représentés d'abord par Plekhanov et plus tard par Lénine. Gercen,

Ogarjov, Bêlinskij, Pisarev, Cernysevskij, Dobroljubov, sont les principaux représentants des démocrates révolutionnaires russes qui ont franchi en un demi-siècle environ, l'espace séparant le démocratisation aristocratique des décalistes et le démocratisation prolétarien du mouvement ouvrier, créant ainsi un important point de raccord entre la social-démocratie et l'ancien groupe des révolutionnaires russes. La courbe indiquant le développement du démocratisation révolutionnaire russe, trace aussi l'évolution sociale et économique de la Russie et la suite des luttes de classe, au sein desquelles le prolétariat devanait peu à peu une force décisive.

Par ses oeuvres remarquables et par sa lutte pour la cause révolutionnaire, N. G. Cernysevskij, qui selon les paroles de Lénine fut „l'unique réellement grand écrivain russe, ayant su persister, depuis la moitié du XIXe siècle jusqu'à l'année 1888, dans son opinion bien fondée du matérialisme philosophique“ — représente le lien direct unissant la social-démocratie avec de nombreux démocrates révolutionnaires russes.

L'objet de ce bref résumé, est de donner un aperçu des idées principales de Cernysevskij sur l'état et le droit. On voudrait montrer, comment l'esprit matérialiste dans son ensemble de Cernysevskij, s'est reflété dans ses considérations sur des sujets qui furent toujours et qui demeurent encore d'une importance capitale, à savoir les questions traitant de l'état et du droit.

Cernysevskij a exprimé beaucoup de ses idées concernant l'histoire de l'état, qui sont très intéressantes. Il considérait l'état avant tout, comme une catégorie historique et sociale, s'étant formée dans de certaines conditions, et qui a été et qui reste déterminée par ces conditions mêmes.

Cernysevskij fut l'adversaire implacable du régime tsariste, de son parasitisme féodal-capitaliste, de sa brutalité asiatique et de ses méthodes arriérées. Il voyait en la révolution, l'unique moyen d'abolir ce régime et de supprimer sans pitié les restes du régime féodal-capitaliste.

En tant que socialiste utopiste, Cernysevskij critiqua aussi impitoyablement l'état bourgeois. Bien que le capitalisme, en Russie, ne fut qu'à ses débuts et que Cernysevskij ne connut les conditions en Europe occidentale et aux Etats-Unis uniquement par la littérature et les journaux (non par expérience personnelle), il a vu les côtes négatifs et sombres du capitalisme et de là, l'étroitesse de classe de la démocratie bourgeoise.

Cernysevskij a dévoilé ouvertement, l'hypocrisie et le caractère antidémocratique du libéralisme bourgeois. Dans des dizaines d'essais, de romans (surtout dans son Prologue) et dans son Journal, il a dénoncé impitoyablement la servilité des libéraux envers la classe dirigeante, leurs intérêts de classe, leur bassesse „non plus ultra“ et leur totale ignorance idéologique. Cernysevskij a fait remarquer, que le libéralisme était aussi bien dans le domaine économique que politique, un instrument de contrainte des plus cruelles et de l'exploitation la plus brutale.

Cernysevskij était un républicain convaincu. Vers la moitié du XVIIIe siècle, il était absolument certain aussi bien de la nécessité de la révolution en

Russie, que de son imminence. Il se préparait à la saluer et envisageait déjà quelle serait l'évolution de la vie politique en Russie, après un tel renversement.

C'est alors avec la révolution, que commenceront les luttes sanglantes avec le monde dépérissant; la révolution doit faire face à la violence de ses ennemis par la force. Il sent, que le pouvoir auquel donnera naissance la révolution, sera une dictature sans merci. Pendant un certain temps, en 1848, Cernysevskij pensait que ce pouvoir révolutionnaire devrait être la monarchie absolue. Il voulait transposer machinalement l'expérience historique, dont avait fait preuve la monarchie absolue au temps de la dislocation du régime féodal (surtout au cours du XVIIe et XVIIIe siècle), dans d'autres conditions sociales et économiques, dans les conditions du capitalisme au XIXe siècle. Mais il a compris son erreur. Et Cernysevskij devient un démocrate radical, désirant voir au plus tôt „le plein épanouissement de l'esprit démocratique et l'établissement de jure du gouvernement populaire.“

Cernysevskij, ayant conçu l'état, comme étant l'instrument du pouvoir politique de certains groupes sociaux et d'une certaine classe, en a déduit aussi le caractère et la fonction politiques du droit. Il a vu la fausseté et l'hypocrisie du jurisme abstrait, ayant fait du droit un fétiche apolitique ou même placé au-dessus de toute politique.

Cernysevskij, en tant qu'économiste savant, a vu la relation étroite qui existe entre le droit et les conditions économiques, bien qu'il ne l'ait pas expliquée avec autant d'exactitude que Marx et Engels.

Cernysevskij se rendait compte de ce que la base du régime capitaliste, social et économique réside dans la propriété privée. Les constitutions et les lois bourgeoises ont déclaré cette propriété comme étant sacrée et inviolable, comme étant le principe de la liberté de chaque individu et de la société en général. Cernysevskij comprit clairement la loi économique de la production capitaliste et les funestes conséquences sociales que porte avec soi la propriété privée sous le régime capitaliste.

De même que Cernysevskij a dénoncé le formalisme de la démocratie bourgeoise, il a aussi dénoncé le formalisme des droits politiques et civils fondamentaux, que l'état capitaliste accorde à tous ses citoyens, mais qui pour la plupart n'ont aucun sens au point de vue politique, vu qu'ils ne peuvent être ni réalisés, ni mis à profit.

Par ses idées, en matière de droit, Cernysevskij, s'est donc aussi rapproché du point de vue matérialiste. Il a souligné le caractère de classe du droit, sa relation avec les conditions économiques et l'état. Mais néanmoins, comme il n'a point saisi le caractère primaire des conditions économiques et le caractère secondaire du droit, le rapport de la base envers la superstructure, formulé par Marx et Engels; Cernysevskij exagère parfois la valeur du droit, en surestimant son influence active, ses possibilités sociales et politiques. De ce côté, ses considérations ont plusieurs traits communs avec les idées des grands penseurs matérialistes du XVIIIe siècle et ont quelques analogies avec la théorie du droit naturel.

Traduit par Ing M. Olšovská